

ВРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ ПІД ЧАС РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЙ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ЖІНОК ТА ДІТЕЙ ВІД ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ**CONSIDERING GENDER APPROACHES DURING THE DEVELOPMENT OF STRATEGIES TO SUPPORT WOMEN AND CHILDREN VICTIMS OF MILITARY ACTIONS IN UKRAINE**

Воловець С.І., студентка IV курсу юридичного факультету
*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Канцір В.С., д.ю.н.,
професор кафедри кримінального права і процесу
Національний університет «Львівська політехніка»

Стаття присвячена вивченню становища жінок, дітей під час війни в Україні з метою розкриття та розуміння їхніх труднощів, вразливостей і впливу війни на фізичне та психіко-емоційне, ментальне благополуччя.

Аналізуючи гендерний вимір страждань, зроблено спробу висвітлити проблеми, такі як дискримінація та насильство, які часто залишаються в тіні загального звіту про війну. Перед нами завдання – викликати увагу суспільства та влади до необхідності розгляду гендерних аспектів під час розробки стратегій відновлення та підтримки постраждалих, забезпечуючи тим самим визнання та захист прав та гідності жінок в умовах війни.

Сьогодні жінки України переносять фізичні та емоційно-психологічні навантаження: вони не мають доступу до життєво необхідних послуг; обтяжені додатковою неоплачуваною роботою; стали ще більш уразливими до побутового й сексуального насильства. Після російського вторгнення надходили повідомлення про зґвалтування жінок, зокрема і на очах у членів їхніх сімей. Це умисна тактика, спрямована розірвати «нитки» української родини, зламати дух жінок і вселити відчуття безнадії та відчаю.

Кожна жінка має свою історію, свої мрії та бажання, свої страхи та болі, але кожна з них також має надзвичайну духовну силу та волю до життя, щоб зуміти перебороти себе та протистояти жахливій реальності війни.

Ключові цілі дослідження включають наступні наративи:

1. Аналіз гендерно зумовленого насильства. Моніторинг випадків гендерно зумовленого насильства, якому жінки піддаються під час війни, та визначення його впливу на їхнє фізичне та психічне здоров'я.
2. Оцінка доступу до медичної допомоги. Вивчення ступеня доступності медичної допомоги для жінок, що стали жертвами війни, з метою виявлення прогалин у системі та визначення шляхів поліпшення доступу.
3. Дослідження економіко-соціальної вразливості. Аналіз впливу війни на економічний стан жінок, включаючи втрату робіт, соціальну незахищеність та шляхи відновлення фінансової стабільності.
4. Вивчення психолого-емоційного стану. Оцінка психологічних викликів, з якими стикаються жінки під час війни, включаючи стрес, тривогу та інші аспекти психічного, ментального здоров'я.
5. Аналіз втрат та розривів шлюбно-сімейних, родинних відносин. Дослідження впливу війни на сімейні стосунки, визначення проблем та шляхів підтримки для жінок, які втратили членів сім'ї.
6. Оцінка ефективності захисту та справедливості. Визначення ефективності заходів захисту жінок від насильства та їхньої участі в судових процесах, а також виявлення проблем у цих сферах.

Ключові слова: статус жінки, гендерне насильство, економічна вразливість, медична допомога в умовах війни, соціальна маргіналізація, гендерний паритет, втрати та травми війни, гуманітарна криза, жіноче лідерство в умовах війни, гендерна рівність.

The article is dedicated to the study of the situation of women and children during the war in Ukraine with the aim of revealing and understanding their difficulties, vulnerabilities and the impact of war on physical and psychological – emotional, mental well-being.

By analyzing the gendered dimension of suffering, an attempt is made to highlight issues such as discrimination and violence that are often overshadowed by the general account of the war. The task before us is to draw the attention of society and the authorities to the need to consider gender aspects when developing strategies for recovery and support for victims, thereby ensuring the recognition and protection of the rights and dignity of women in war conditions.

Today, women of Ukraine endure physical and emotional and psychological burdens: they do not have access to vital services; burdened with additional unpaid work; became even more vulnerable to domestic and sexual violence. After the Russian invasion, there were reports of women being raped, including in front of their family members. This is a deliberate tactic aimed at breaking the "strings" of the Ukrainian family, breaking the spirit of women and instilling a sense of hopelessness and despair.

Each woman has her own story, her own dreams and desires, her own fears and pains, but each of them also has an extraordinary spiritual strength and will to live to be able to overcome herself and face the terrible reality of war.

Key research objectives include the following narratives:

1. Analysis of gender-based violence. Monitoring gender-based violence experienced by women during wartime and determining its impact on their physical and mental health.
2. Assessment of access to medical care. Examining the degree of accessibility of medical care for women victims of war, in order to identify gaps in the system and identify ways to improve access.
3. Research of economic and social vulnerability. Analysis of the impact of war on women's economic status, including job loss, social insecurity, and ways to restore financial stability.
4. Study of psychological and emotional state. Assessment of the psychological challenges faced by women in war, including stress, anxiety and other aspects of mental health.
5. Analysis of losses and breaks in marriage, family and family relationships. Study of the impact of war on family relationships, identification of problems and ways of support for women who have lost family members.
6. Evaluation of the effectiveness of protection and justice. Determining the effectiveness of measures to protect women from violence and their participation in court proceedings, as well as identifying problems in these areas.

Key words: the status of women, gender violence, economic vulnerability, medical care in wartime, social marginalization, gender parity, losses and injuries of war, humanitarian crisis, women's leadership in wartime, gender equality.

Жінки під час війни страждають найбільше, страждають завжди. Вони – матері воїнів, які йдуть на передову захищати Батьківщину; матері дітей, яких потрібно рятувати від жахів війни; вони – жінки, які дають нове життя в підвалах під обстрілами; вони – жінки, які будучи опікунами тих, кого нелегко евакуювати через вік, інвалідність чи хворобу залишаються в зонах бойових дій; вони – волонтерки, журналістки, кухарки, медиків, кравчині, провідниці, підприємниці – кожна по-своєму відстоює майбутнє у вільній державі та віддає всю себе задля захисту рідних людей.

Російсько-українська війна спричинила перерозподіл сімейних «ролей і функцій», у результаті посилюючи відповідальне становище жінок. Оскільки, напад росії на Україну, призвів до руйнування або закриття сотень шкіл, центрів догляду за дітьми та людьми похилого віку, лікарень, тягар піклування для жінок зріс у рази. Це залишає їм мало часу, щоб подбати про себе.

Інші наслідки війни, такі як недостатні ресурси громад, високий попит на волонтерську роботу та, до певної міри, відсутність чоловіків, змушують жінок відповідати за компенсацію втраченого сімейного доходу. У цьому сенсі, триваюча війна призвела до зміни гендерних ролей, де все більше жінок – за відсутності їхніх чоловіків – перебирають, ніби то, традиційно не притаманні їм раніше обов'язки.

Доглядаючи за дітьми та проживаючи у районах активних бойових дій, жінки не мають доступу до основних ліків, медичної допомоги та коштів для покупки продуктів та дитячого харчування. Коли їжі не вистачає через війну та кризу, жінки споживають нижче критичного рівня, зберігаючи їжу для дітей, хворих і людей похилого віку. Їхні домашні обов'язки щодо догляду, підготовки та забезпечення також збільшуються за рахунок їх фізичного та психічного здоров'я та благополуччя. Окрім того, вагітні жінки та новонароджені діти, мають особливі харчові вимоги, які гуманітарна допомога задовольнити не в змозі.

Пошкодження та руйнування медичних закладів, а також нестача медикаментів, поставили під загрозу надання медичних послуг приблизно 265 тисячам жінкам, які були вагітні на момент 24 лютого. Понад 180 тисяч дітей (187387) народилось в Україні у 2023 році за даними Міністерства юстиції. Це майже на третину менше, ніж до початку повномасштабного вторгнення. Найменше за все – на Херсонщині [1]. Задокументований факт, коли 9 березня пологовий будинок у Маріуполі зазнав бомбардування, в результаті чого, загинула, щонайменше, одна вагітна жінка та її ненароджена дитина.

Якщо цих майбутніх матерів продовжуватимуть позбавляти важливих послуг з охорони здоров'я материнства, вони будуть змушені народжувати у важких умовах, надаючи небезпеці своє життя та життя своєї дитини. Це може негативно вплинути не лише на їхнє фізичне здоров'я, а й на психічне благополуччя. Дійсно, стрес війни та обмежений доступ до медичної допомоги, разом можуть переважити здатність жінок справлятися з цим, що ще більше призведе до збільшення кількості ускладнень вагітності, передчасних пологів і мертвонароджень.

Усе частіше бачимо українських жінок у ролі жертв, дізнаючись більше про умови, в яких перебували українські громади під окупацією російських військ. Жахливе поводження з мирним населенням з боку російських солдатів включало тортури та вбивства, також згвалтування. Причини поширеності згвалтувань під час війни пов'язані із бажанням заподіяти довготривалі страждання та приниження «ворога», яким є цивільні особи, прості жінки та діти.

Члени Незалежної міжнародної слідчої комісії щодо України повідомили Раді ООН з прав людини в Женеві, що вони задокументували напади з вибуховою зброєю на житлові будинки, цивільну інфраструктуру та медичні установи, а також тортури та сексуальне та гендерне

насильство. Голова комісії Ерік Мьосе надав Раді жахливі подробиці висновків, зазначивши, що в Херсонській області «російські військові гвалтували та вчиняли сексуальне насильство щодо жінок віком від 19 до 83 років», часто разом із погрозами чи вчиненням інших порушень. Жертв, у тому числі дітей, іноді змушували бути свідками злочинів [2].

Національна гаряча лінія, створена для моніторингу випадків домашнього насильства, торгівлі людьми та насильства за гендерною ознакою, отримала численні повідомлення про сексуальне насильство. Верховний комісар ООН з прав людини повідомила, що станом на 3 червня 2022 року Моніторингова група з прав людини отримала повідомлення про 124 ймовірні акти сексуального насильства, пов'язані з війною, по всій Україні [3]. Звичайно, що ці дані дуже применшені, оскільки жодна міжнародна організація не змогла провести незалежну перевірку повідомлень про згвалтування та сексуальне насильство в Україні.

Мільйони українських жінок, які вирішили шукати притулку за кордоном, тепер мають важкий обов'язок забезпечити себе та своїх дітей, та задовольнити свої матеріальні потреби. За даними ООН, від початку повномасштабної війни росії проти України за кордон виїхало 7,6 млн. українців. Серед них майже 87% – це жінки та діти [4].

Крім складних завдань, пов'язаних із поїздками через зону бойових дій і створенням домашнього затишку в чужій державі, ці жінки змушені піклуватися про культурні потреби своїх дітей. Це означає, що жінки продовжуватимуть розмовляти українською з дітьми, навіть якщо вони отримають або вдосконалять мовні навички, які дозволять їм функціонувати в місцях притулку. Це також передбачає збереження національних традицій, збереження спогадів про родину, громаду та націю, а також формування та підтримку зв'язків з іншими українцями, як у діаспорі, так і в Україні.

Надзвичайно болочою є тема жінок в полоні... Асоціативний спогад про час у в'язниці – скрип, схожий на відчинені двері камери – викликає у жінок, які пережили місяці і роки полону, сльози та жах самотності. Вони згадують про холод, відсутність їжі, словесні образи, побої та постійні катування.

Опинившись вдома – одні чимдуж пригортаються до дітей, яких не бачили місяцями; інші діляться пошепки переживаннями та фотографіями на своїх телефонах; а є і ті, що сидять на самоті, схрестивши руки та схиливши голову.

Кожна колишня полонянка адаптується по-своєму, але всі вони мали справу з наслідками різного роду поведінки в різних в'язницях російської федерації. Всі, кому пощастило повернутися додому, проходять курси реабілітації на Заході України або в іноземних державах, щоб розпочати лікування травм, як фізичних, так і психологічних, емоційних, отриманих в неволі.

Модель знущання з військовополонених не є результатом кількох російських солдатів-ізгоїв, це ціла система садизму, який відверто нехтує Женевськими конвенціями, що вимагають гуманного поводження з полоненими. Це система терору, яка немає моральних правил.

2 квітня 2022 року Ірина Верещук, міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, опублікувала на своїй сторінці у Facebook фото визволених з російського полону українських військовослужбовців. Всі 15 жінок були із поголеними головами. Звичайно, це полегшення бачити наших бійців живими вдома – але водночас вони пережили гендерне насильство. Це жорстокий напад на тілесну цілісність та інтимність жінок через культурне значення волосся для них. Волосся тісно пов'язане з жіночністю, жіночим самосприйняттям і гідністю.

Багатьом нещодавно звільненим українським військовополоненим радять не говорити публічно про жор-

стоке поводження з ними в російській в'язниці, оскільки це може вплинути на становище людей, які досі залишаються в неволі. Багато хто не розкаже правду про пережиті жахи, тому що це морально важко. Тим не менш, як жінки, так і чоловіки, хочуть, щоб їхні історії були почуті. Вони хочуть, щоб світ знав, на що здатна держава-терорист.

Вікторія Обідіна зрозуміла, що вона в російській в'язниці, лише тоді, коли з її обличчя зняли пов'язку. Потім двоє слідчих середнього віку наказали 27-річній українській фельдшерці роздягтися, щоб сфотографувати її. Це прямий прояв примусового сексуального приниження, яке є порушенням ст. 13 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, відповідно до якої полонені «повинні бути завжди захищені, особливо від актів насильства або залякування, а також проти образ цiкавостi публiки» [5].

Російські військові захопили Вікторію в руїнах її рідного Маріуполя 5 травня. Разом із десятками інших медиків і поранених бійців вона переховувалася від обстрілів росіян у бункері заводу «Азовсталь», який став фортецею для українських захисників і захисниць в місті. Затримання Обідіної розлучило її з 4-річною дочкою Алісою, яка згодом була евакуйована до Польщі. Мати і донька більше не розмовляли одна з одною півроку. До того часу Обідіну тричі переводили до СІЗО в СІЗО.

Знову ж це порушення ст. 33, 71, 76 Женевської конвенції, в яких зазначається, що всім полоненим повинна надаватися можливість листування з рідними. Жінкам не давали можливості ані телефонувати рідним, ані писати їм. В таку ж ситуацію потрапила медик Маріупольського шпиталю Олена Кривцова, яку взяли у полон 12 квітня, однак її рідні отримали від неї листа лише наприкінці серпня.

Вікторія Обідіна зараз одужує та проходить реабілітацію для того, щоб її маленька Аліса знову не відчула всіх жахів війни, щоб її здорова мама завжди була поруч. Камера, в якій сиділа Вікторія, була настільки забита жінками, що їм доводилося по черзі лягати, щоб подрімати. У задушливу літню спеку вони допомагали одна одній дихати крізь крихітні дірки виконниць на вікнах. Через фізичні нестатки та психологічну травму, за словами Обідіної, у неї півроку не було менструації. Лікарі, які займаються її реабілітацією, допомагають їй знову навчитися спати.

Навіть коли ми відчуваємо шок, обурення та жалість до становища цих жінок, ми також повинні знати про те, як вони чинили та продовжують чинити опір російським загарбникам. Багато жінок, які вирішили залишитися вдома та зіткнутися з небезпекою, робили це через почуття відповідальності перед іншими [6, с. 32].

Незважаючи на спустошення та насильство, жінки відіграють ключову роль, піклуючись про сім'ї та сусідів, долаючи тисячі кілометрів, щоб забезпечити дітям безпечне місце, і невтомно працюючи під обстрілами як медиків, медсестри, вчителі, доглядальниці та соціальні працівниці. Їхня непохитна сміливість, стійкість і рішучість стали джерелом сили для мільйонів по всій Україні [6, с. 32].

З'являється все більше повідомлень про жіночі ініціативи в громадах щодо обміну їжею, організації патрулів для спостереження за безпекою, перевірки сусідів і забезпечення того, щоб кожен мав доступ до місця для притулку. Жінки беруть участь у публічних зборах непокорі перед російськими солдатами, а також збирають та передають цінні дані про позиції та можливості російських військ. Коли трапляється найгірше, жінки також є в авангарді зусиль зі збору та перевірки доказів, щоб у майбутньому можна було переслідувати воєнних злочинців.

Жінки так само відіграють ключову роль у захисті сімей, які переселяються із зони бойових дій. Спираючись на досвід своєї діяльності в мирний час, саме жіночі організації змогли доволі швидко скоригувати свою роботу, визначити потреби жінок під час війни та надати їм підтримку та допомогу [6, с. 32].

Вражаючими прикладами такої діяльності є, зокрема, програма швидкого реагування на нагальні проблеми жінок, яку розпочав Український Жіночий Фонд, підтримка внутрішньо переміщених осіб, яку надає організація «Жіночі перспективи» у Львові, діяльність Жіночого Ветеранського Руху, що розгорнув штаб швидкого реагування на підтримку як військовослужбовиць, так і цивільних жінок під час війни, психологічна підтримка жінок, яку надає хаб «Розірви коло» [7].

Однією з дуже специфічних форм підтримки українських військових, яка стала особливо асоціюватися з жінками, є виготовлення маскувальних сіток. Як і збір, і доставка інших продуктів для військових, ця практика почалася ще в 2014 році та посилилася з початку вторгнення росії в лютому. Стало звичним для груп жінок у громаді збиратися разом, щоб нарізати старий одяг, ковдри та інші тканини та вплітати смужки на рибальську сітку зигзагоподібними візерунками перед тим, як відправити їх на передову.

Спільний досвід здійснення чогось практичного для підтримки військових зусиль допомагає зміцнити зв'язки між громадянським суспільством в Україні та сприяти почуттю єдності та спільної мети – саме тих нематеріальних сил, які тримають суспільство разом під час кризи і які необхідні для того, щоб надати українцям рішучості протистояти нападам росії та давати відсіч.

ЛІТЕРАТУРА

1. Четверта сесія Одеської обласної ради (текстова трансляція). Інтен: Регіональна мережа якісної журналістики. URL: <https://intent.press/onlines/onlain/2021/chetverta-sesiya-odeskoyi-oblasnoyi-radi-tekstova-translyaciya/>
2. Ukraine: Rape and torture by Russian forces continuing, rights experts report. UN News. URL: <https://news.un.org/en/story/2023/09/1141417>.
3. Sexual Violence «Most Hidden Crime» Being Committed against Ukrainians, Civil Society Representative Tells Security Council | UN Press. Frontpage | UN Press. URL: <https://press.un.org/en/2022/sc14926.doc.htm>.
4. Прокопишина О. Чому на Україну чекає масштабна демографічна криза. Бізнес Цензор. 27.02.2023. URL: https://biz.censor.net/resonance/3401947/chomu_na_ukrayinu_chekaye_masshtabna_demografichna_kryza
5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р.: станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
6. Воловець С.І., Канцір В.С. Українські жінки на форпості захисту держави. Науково-практичний журнал Європейські перспективи. Харків, 2023. С. 27–35. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2023-2/EP_2023_2.pdf
7. Дробович І. Лідерство українських жінок: на війні та після перемоги України. Українська правда. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/04/21/248335/>.